

Лекція № 1

Методика навчання української мови як педагогічна наука.

Мета:

- дати уявлення про методику навчання української мови як галузь лінгводидактичної науки і як навчальну дисципліну: розкрити її предмет, завдання і структуру, зв'язок з іншими науками, основні методи дослідження лінгводидактичної дійсності; структуру і джерела вивчення курсу;
- сформулювати первинне уявлення про структуру та зміст шкільного предмета в молодших класах.

Методи: наочні – пояснювально-ілюстративні; словесні – лекція, бесіда; інтерактивні – мозковий штурм.

Основні поняття теми: методика навчання української мови, розділи курсу, освітня програма, інтеграція.

План

1. Предмет і завдання курсу.
2. Основні розділи курсу, їхня зумовленість змістом, завдання української мови як навчальної дисципліни в системі занять у початкових класах.
3. Зв'язок методики викладання української мови в початкових класах з іншими науками.
4. Концепція Нової української школи: мовна освіта.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти, аналіз змістових ліній галузі мови. Навчальні програми з української мови, їх структура.
6. Рекомендовані підручники для початкової школи.

Література:

1. Вашуленко М.С. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод.посіб. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2019.- 192с.
2. Канищенко А.П. Лекційно-практичний курс з дисципліни «Методика навчання української мови в початковій школі». Книга 1. (розділи «Методика вивчення мовної теорії», «Методика розвитку усного та писемного зв'язного мовлення»). Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2016. - 176 с.

3. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови: навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. – Тернопіль: Астон, 2008. – 287с.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1 – 4 класи. – К. : ВД «Освіта», 2011. – 392 с.
5. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.

1.Предмет і завдання курсу.

Методика викладання української мови й розвитку мовлення – це дисципліна, предметом вивчення якої є процес підготовки майбутніх учителів початкової школи до навчання української мови молодших школярів. Дисципліна є базовою. Її методологічною основою виступають: Державний стандарт початкової освіти, Концепція Нової української школи, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту»; Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр.

Основні завдання дисципліни:

- ознайомити із метою і завданнями кожного змістового розділу, його змістом, основними теоретико - методичними засадами, безпосереднім зв'язком їх з науковими положеннями педагогіки, психології, мовознавства, літературознавства та методик їх навчання;
- виробити знання й вміння спрямовувати урок української мови та читання на формування цілісності знань, предметних та ключових компетентностей, цінностей і ставлень майбутніх учнів до навколишньої дійсності;
- охарактеризувати науково обґрунтовані й підтверджені досвідом принципи, методи та прийоми розкриття суті певних мовних чи мовленнєвих явищ, літературознавчих понять;
- забезпечити ознайомлення студентів з вимогами для 1-2 класів: Державного стандарту початкової освіти (2018р.), концепції НУШ, Типової освітньої програми (О.Савченко), Типової освітньої програми (Р. Шиян); для 3-4 класів: Державного стандарту загальної початкової освіти (2011р.), оновленої шкільної програми та змістом навчального матеріалу в шкільних підручниках;
- сформувані вміння самостійно складати конспекти уроків з української мови та читання, виготовляти та застосовувати дидактичний матеріал на уроках;
- аргументовано розглянути наскрізну міжпредметну, внутрішньопрредметну, міждіяльнісну та міжсистемну інтеграцію, яка закладена в програмах, підручниках і має бути реалізована на уроці української мови та літературного читання;

- виробити методичну компетентність, науковість та творчий підхід до викладання української мови в початковій школі;
- навчити практично здійснювати реалізацію змістових ліній на уроках української мови, результативність та практичну доцільність використаних методів і засобів навчання;
- вміти аналізувати, узагальнювати та оцінювати передовий педагогічний досвід кращих вчителів початкових класів та презентувати його педагогічній спільноті.

Методика викладання української мови – педагогічна наука, **об’єктом дослідження** якої є сучасна українська літературна мова, а **предмет** – процес оволодіння українською мовою в умовах навчання дітей у школі. Щоб успішно навчати дітей необхідно:

1. Визначити зміст навчання, який містить програма, підручники з української мови для учнів початкової школи;
2. Наповнити цей зміст конкретним навчальним матеріалом, який широко представлено в букварях, підручниках з української мови, читанках, книгах для позакласного читання;
3. Розробити методичні рекомендації й вказівки, як працювати на уроках з цими матеріалами, які методи і прийоми раціонально використовувати у навчально-виховному процесі.

Отже, методика викладання української мови в початковій школі – це педагогічна наука, що визначає теоретичні засади навчання мови учнів 1-4 класів і рекомендує найефективніші методи і прийоми удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів, формування у них засобами мови і літератури наукового уявлення про мову як знакову систему.

Сучасна удосконалена методика має бути побудована на **компетентнісно-діяльнісному принципі та засадах педагогіки партнерства** і складатися з двох частин:

- 1) **теоретичної**, яка визначає місце і завдання викладання української мови в школах з мовами навчання національних меншин, формулює наукові основи методики навчання здобувачів освіти 6–10 років, розглядає історію виникнення й розвитку методів початкового навчання, визначає структуру й форми організації процесу за відповідною типовою програмою, окреслює наукові вимоги до підручників і посібників з української мови як державної;

Джерела збагачення методики

1. Практичний досвід, узагальнення передового педагогічного досвіду.
2. Розвиток мовознавства та літературознавства як основних базових наук.
3. Розвиток суміжних наук — психології, дидактики.
4. Новітні дослідження в галузі теорії навчання мови.
5. Методичний експеримент.

6. Створення нових програм, підручників, нових практичних систем навчання, конструювання нових типів уроків тощо.

2) **практичної**, яка пропонує конкретні методи, прийоми, засоби, форми навчання й розкриває механізми їх упровадження в нову початкову школу, тобто містить детальний опис «педагогічної технології» учительської праці (педагогічної компетентності).

2. Основні розділи курсу, їхня зумовленість змістом, завдання української мови як навчальної дисципліни в системі занять у початкових класах.

Методика викладання української мови побудована відповідно до програми з мови для початкових класів, враховує послідовно її зміст та складається з таких **розділів**:

1. Теоретичні засади побудови сучасного початкового курсу української мови.
2. Методика навчання грамоти.
3. Технології у виробленні графічних навиків каліграфічного письма.
4. Методика вивчення основних мовних розділів.
5. Методика формування в молодших школярів граматичних понять.
6. Методика розвитку мовлення учнів початкової школи

Окрім загальних питань методики навчання української мови в початковій школі (методика української мови як наука і як навчальна дисципліна; завдання, зміст, принципи, методи, прийоми навчання мови; типологія уроків), а також методики вивчення основних розділів курсу української мови (навчання грамоти, фонетики й орфоєпії, лексикології, фразеології, будови слова і словотвору, граматики, орфографії, пунктуації, розвитку зв'язного мовлення, удосконалення мовних умінь і навичок та культури мовлення учнів), лекційний курс ознайомлює студентів з найважливішими проблемами методичної науки (форми мовленнєвої діяльності, індивідуалізація та диференціація навчання, різноманітні типи уроків і форми проведення занять, уроки розвитку мовлення).

Головна мета навчання української мови – формування національно свідомої, духовно багаті особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами української мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письма).

Зазначена мета включає три найважливіші **загальнодидактичні цілі**:

навчальну, виховну і розвивальну.

Завдання шкільного курсу української мови такі:

- виховання потреби у вивченні української мови;
- формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, ціннісних орієнтирів;

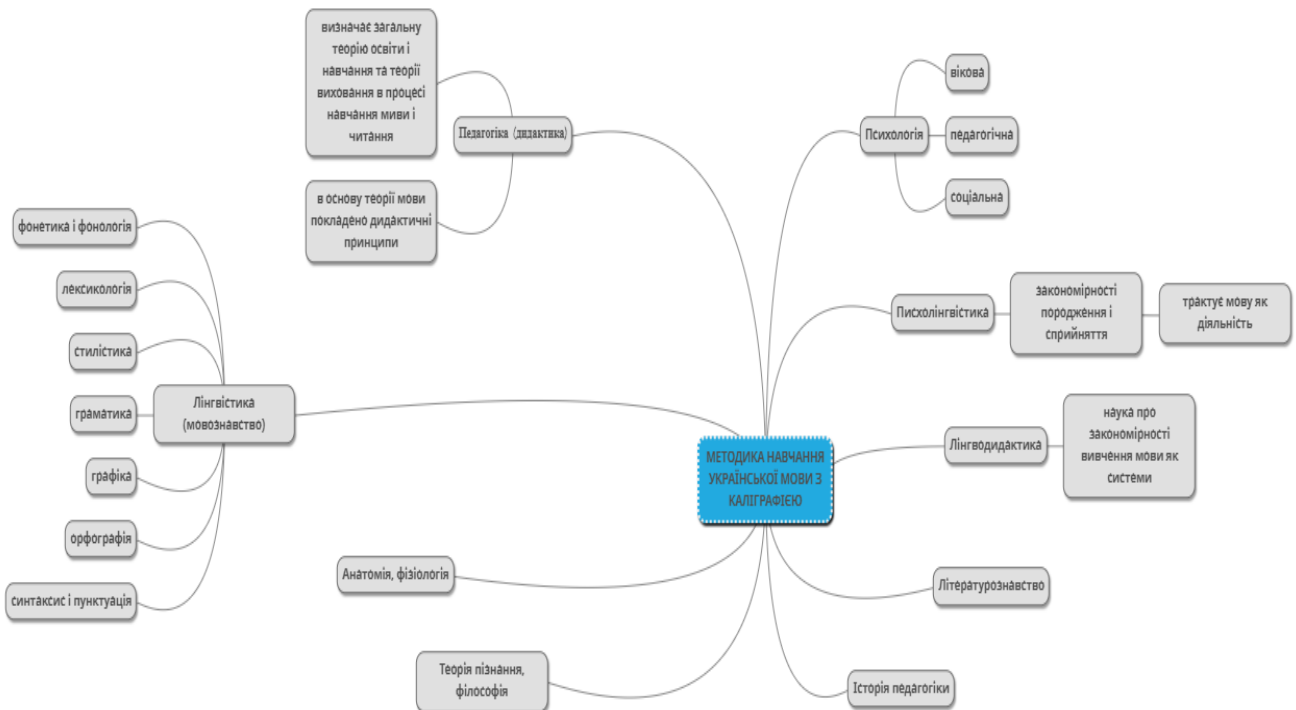
- вироблення комунікативно виправдано користуватися мовними засобами з дотриманням української мовної етики;
- засвоєння базових орфоепічних, граматичних, лексичних правописних, стилістичних умінь і навичок;
- ознайомлення учнів з мовною системою як основою формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок.

3.Зв'язок методики викладання української мови в початкових класах з іншими науками.

Методика викладання української мови не є ізольованою, вона тісно пов'язана з іншими філологічними та нефілологічними дисциплінами.

(Проблемне питання до студентів: розгляньте карту знань та визначте з якими науками тісно зв'язана «Методика викладання української мови й розвитку мовлення»).

Очевидно, що найтісніше методика мови пов'язана з **мовознавством**, бо вибір методів, прийомів, засобів та форм навчання залежить від змісту лінгвістичного матеріалу. Як педагогічна наука, методика тісно пов'язана з **педагогікою**, позаяк послуговується основними поняттями, категоріями та методами педагогіки. Досить тісним є зв'язок методики із **психологією**, бо остання пропонує шляхи навчання учнів відповідно до їхніх вікових особливостей, здібностей, мислення. Методика також пов'язана з **логікою**, бо під час навчання української мови обов'язково треба враховувати розвиток мислення. Без логічного мислення учням буде важко сприймати лінгвістичний матеріал та здійснювати основні розумові операції, у результаті яких виникають такі основні форми мислення, як поняття, судження, узагальнення, систематизація, аналіз, синтез, абстрагування, конкретизація та ін. Тісний зв'язок наявний між методикою мови та **літературознавством**, бо об'єктом вивчення літературознавства є література, яка виступає текстовою ілюстрацією мовних явищ. Відомості з **народознавства** як ілюстрації до мовної та мовленнєвої теорії є важливими для реалізації соціокультурної змістової лінії програми з української мови, бо виховують історичну пам'ять, національно свідому мовну особистість, розвивають любов і повагу до українських звичаїв і традицій. Позаяк основним завданням методики мови є не лише навчання, а й моральне, естетичне виховання учнів, то цілком зрозумілий зв'язок методики мови з **етикою та естетикою**.

4. Концепція Нової української школи: мовна освіта

У Законі України «Про освіту, **Концепції Нової української школи сформульовано зміст мовної освіти** для здобувачів першого рівня.

Стаття 7. Мова освіти 1. Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова.

Держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти.

Особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини. Це право реалізується шляхом

створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідної національної меншини поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою. Особам, які належать до корінних народів України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної і загальної середньої освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідного корінного народу. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідного корінного народу України поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою.

Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, гарантується право на вивчення мови відповідних корінного народу чи національної меншини в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства (Закон України «Про освіту»).

До ключових компетентностей належать:

- 1) вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях;
- 2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, що передбачає активне використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади, можливість розуміти прості висловлювання іноземною мовою, спілкуватися нею у відповідних ситуаціях, оволодіння навичками міжкультурного спілкування (Державний стандарт початкової освіти).

5. Державний стандарт початкової загальної освіти, аналіз змістових ліній галузі мови.

Навчальні програми з української мови, їх структура.

Державний стандарт початкової загальної освіти – документ, який визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів та умов організації освітнього процесу щодо їх досягнення та забезпечення на рівні початкової освіти.

Змістові лінії відображають зміст кожної освітньої галузі, окреслюють її внутрішню структуру, систематизують конкретні очікувані результати галузі. (Державний стандарт, 2018).

Освітня програма передбачає основні напрями у формуванні компетентностей. **Компетентність** – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Початкова освіта має такі цикли : 1-2 (адаптаційно-ігровий) і 3-4 (основний) класи, що враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти.

Освітникам запропоновано **дві типові освітні програми для 1–2 класів і дві – для 3–4 класів**. Програми укладені відповідно авторським колективом під керівництвом Олександри Савченко й авторським колективом під керівництвом Романа Шияна. Кожна з програм розроблена відповідно до Закону України «Про освіту» та Державного стандарту початкової освіти.

До змісту програм входить пояснювальна записка, типовий навчальний план і перелік освітніх галузей. Також програмами визначені вимоги до конкретних очікуваних результатів навчання, загальний обсяг навчального навантаження; коротко вказано відповідний зміст навчальних предметів чи інтегрованого курсу.

Педагогічна рада закладу загальної середньої освіти має змогу самостійно обрати, за якою програмою буде проводити навчання, а керівник затверджує схвалену педрадою програму.

Програму НУШ створили під керівництвом Олександри Савченко. У ній навчальні предмети та їхнє навантаження залишилися майже такими самими, як були в попередні роки. Проте додали більше годин на вивчення української мови . Ця програма знайома і зрозуміла для багатьох учителів.

Автор НУШ 2 — Роман Шиян. Його програма повністю побудована за принципом інтеграції, тобто коли один предмет включає кілька освітніх галузей. Так, на предметі «Я досліджую світ» інтегруються аж сім галузей: мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична. Також у НУШ2 пропонують менше годин на українську мову, адже вони інтегровані на предметі «Я досліджую світ».

На основі типових програм розробляються **освітні програми**, які не потребують окремого затвердження Міністерством освіти чи центральним органом забезпечення якості освіти.

На основі навчальної програми предмета/інтегрованого курсу вчитель складає календарно-тематичне планування в довільній, зручній для використання формі, з урахуванням навчальних можливостей учнів класу.

Календарне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя.

Автономія вчителя має бути забезпечена академічною свободою, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність,

вільним вибором форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі, розробленням та впровадженням авторських навчальних програм, проєктів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання.

Зміст та очікувані результати початкового курсу української мови визначено за такими змістовими лініями: «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища».

Змістова лінія «Взаємодіємо усно» спрямована на формування в молодших школярів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях; спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей.

Змістова лінія «Взаємодіємо письмово» спрямована на формування в молодших школярів повноцінної навички письма, умінь висловлювати свої думки, почуття, ставлення та взаємодіяти з іншими людьми в письмовій формі, виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності.

Змістова лінія «Досліджуємо медіа» спрямована на формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіапродукти.

Змістова лінія «Досліджуємо мовні явища» спрямована на дослідження учнями мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування в молодших школярів умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя.

Реалізація змістових ліній початкового курсу мовно-літературної освіти має здійснюватися комплексно. Дібрані на кожний урок завдання повинні утворювати цілісну систему, спрямовану на формування умінь вільно володіти українською мовою і вміло використовувати її для вирішення життєво важливих завдань.

Насамкінець, наголосимо, що відповідно до Державного стандарту початкової освіти уроки/заняття інтегрованого курсу «Українська мова» мають спрямовуватися на «розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому і суспільному житті, у міжкультурному діалозі, бачити її передумовою життєвого успіху; плекання здатності спілкуватися рідною мовою; формування шанобливого ставлення до культурної спадщини; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду».

6. Рекомендовані підручники для початкової школи.

У 1 – 4 класах закладів загальної середньої освіти пропонується працювати **за підручниками**, що за результатами конкурсного відбору отримали гриф «Рекомендовано для використання в закладах загальної середньої освіти» надруковані за кошти державного бюджету. Використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, утворюють разом з ними навчальні комплекти, є необов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дидактичної доцільності навчальних видань для реалізації нових підходів у роботі з учнями, дотримання вимог щодо уникнення перевантаження учнів та добровільної згоди усіх батьків учнів класу на фінансове забезпечення.

У кожному підручнику вказано програму, за якою він створений.

Діючі та альтернативні підручники для початкової школи (1 клас)

- Українська мова. Буквар підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) Іщенко, О. Л.; Логачевська, С. П. (2018)
- Українська мова. Буквар підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) Воскресенська, Н. О.; Цєпова, І. В. (2018)
- Українська мова. Буквар» підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) Іваниця, Г. А. (2018).
- Українська мова. Буквар» підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) .Чумарна, М. І. (2018).
- Українська мова. Буквар підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Наумчук, В. І.; Наумчук, М. М. (2018)
- Українська мова. Буквар» підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) Вашуленко, М. С.; Вашуленко, О. В. (2018).
- Українська мова. Буквар» підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) Большакова, І. О.; Пристінська, М. С. (2018).

Завдання для самостійної роботи

1. Поміркуйте, чому вивчення методики навчання української мови починається з 2 курсу?
2. Визначте, з якими науками пов'язана методика навчання української мови в початковій школі? Як вони впливають на лінгвометодичну підготовку вчителя початкової школи?
3. Визначте, що важливіше для вчителя початкової школи – теоретична чи практична підготовка? Якими професійними компетентностями має володіти сучасний учитель, щоб якісно викладати українську мову в початковій ланці школи?